

Іван Карпенко-Карий (Іван Карпович Тобілевич) (1845–1907)
«Мартин Боруля» (1886 р.)
Комедія в п'яти діях

Зміст

Анкета твору	1
Сюжетний ланцюжок	2
Характеристика основних персонажів.....	3
<i>Мартин Боруля</i>	3
<i>Марися</i>	4
<i>Степан</i>	4
<i>Гервасій Гуляницький та його син Микола</i>	4
<i>Трандалєв</i>	4
<i>Націєвський</i>	5
Джерела	5

Анкета твору

1. Рід: драма.

2. Жанр: трагікомедія.

3. Напрямок: реалізм

4. Історія написання. Твір написаний у новочеркаському вигнанні.

Сюжетна канва — *історія про домагання дворянських прав, яку пережив батько письменника — Карпо Адамович Тобілевич*. Він теж довго товкся по судах, доводячи своє дворянське походження. Відшукав старі позовні папери, герб роду, дістав грамоту за підписом дванадцяти дворян, які твердили, що той вів «род життя, свойственній дворянам», але... в останню мить у дворянстві відмовили. У частині родових паперів стояло не Тобілевич, а Тобелевич (у комедії Боруля — Беруля). В образі персонажа — молодого канцеляриста Степана Борулі — помітні деякі автобіографічні риси. Однак конкретні життєві факти, власні спостереження й переживання Карпенко-Карий творчо узагальнив, показавши низку типових характерів і ситуацій, освітлених єдиною ідеєю.

Подібний мотив простежується в комедії Мольєра «Міщанин-шляхтич».

5. Час дії. Події відбуваються протягом кількох тижнів.

6. Композиція: 5 дій

7. Герої

Мартин Боруля — багатий шляхтич, чиншовик¹. Палажка — його жінка.

Марися — їхня дочка. Степан — їхній син, канцелярист земського суду.

Гервасій Гуляницький — друг Мартина, батько Миколи. Микола — його син, парубок.

Націєвський — реєстратор із ратуші.

Красовський — шляхтич, з яким судиться Мартин Боруля; Красовський назвав Мартина бидлом, а сина - телям.

Трандалєв — повірений.

Протасій Пеньонжка, Матвій Дульський — чиновники.

Омелько, Трохим — наймити Борулі.

8. Елементи сюжету

Експозиція — знайомство з родиною Мартина Борулі.

Зав'язка — домовленість Борулі із повіреним Трандалєвим про апеляцію щодо визнання Мартина дворянином.

¹ **Чиншовик** - той, хто платить за оренду землі якомусь іншому власникові

Розвиток дії – батькова наука синові, дочці Марисі. Зустрічі Марисі з нареченим Миколою. Відмова Борулі сватам від Миколи. Зневажливе ставлення економа поміщика Красовського. Повернення з міста Омелька, крадіжка коней і майна. Приїзд жениха Націєвського, його втеча із заручин, помста Борулі. Поміщик Красовський виганяє родину Мартина із села.

Кульмінація – відмова у дворянстві.

Розв'язка – Мартин Боруля спалює папери про дворянство.

9. Тема: мрія Мартина Борулі про дворянство; мрію про краще життя; сатиричне зображення заможної верхівки села, що в гонитві за дворянством ігнорує здорові моральні норми

10. Ідея: утвердження думки, що гідність людини визначає не належність до привілейованого соціального стану, а чесна праця, простота і щирість у стосунках з людьми; смішна та людина, яка соромиться бути собою, захоплюється фальшивими цінностями.

11. Проблематика: людська гідність, усвідомлення того, що щастя не в чині або посаді; праця як духовна потреба і джерело матеріального статку; батьки і діти; меншовартості; кохання і сімейного щастя.

Сюжетний ланцюжок

Повірений Трандалев подає документи Борулі на дворянство для затвердження в Сенат.

→ Боруля хоче подати апеляцію для покарання дворянина Красовського, який його образив.

→ Трандалев радіє, що може писати позови для обох сторін і заробляти на цьому гроші.

→ Боруля доручає синові Степану привезти з міста жениха для дочки Марисі — губерньського секретаря Націєвського.

→ Марися дивується новим порядкам, що заводять батько, й думає вийти заміж за Миколу.

→ Степан ламаною мовою розповідає Миколі про те, чим він займається на службі.

→ Мартин заводить у себе вдома дворянські порядки, посилає в місто за паничем найкращих коней і повозку.

→ Боруля відмовляє сватам від Миколи, говорячи, що вони тепер майже дворяни, і простий хлопець Марисі не пара.

→ Мартин умовляє Палажку, що Марисі краще буде вийти за секретаря-регістратора, і посилає дізнатися, як вживати каву: до борщу чи на ніч.

→ Повертається Омелько, у якого в місті покрали коней.

→ Приїжджають від станового й повідомляють, що Красовський наполягає, щоб Борулю виселили з його землі, яку той орендує.

→ Боруля забороняє Марисі прати, робити важку роботу, велить сидіти як панночка, але не знає, чим її зайняти.

→ Марися просить батька не губити її й віддати за Миколу, з котрим вони любляться. Боруля не хоче й слухати.

→ Приїжджає Націєвський. Його радо вітають. Вранці він розмовляє з Марисею, але та прямо говорить, що любить іншого й за нього не піде.

→ Мартин і Палажка мріють про майбутнє дочки, про онуків, сперечаються, кого візьмуть у куми. Націєвський це чує, думає, що наречена вже чекає дитину, й тікає.

→ Гості приходять на заручини, а жених утік. Мартин кидається за ним у погоню.

→ Приїжджає Степан, якого звільнили зі служби. Мартин захворів, бо Красовський хотів його виселити, ледве жінки відпросилися. Потім прийшла «бумага», що в дворянстві Борулі відмовлено.

→ Гервасій та всі рідні вмовляють Борулю відмовитися від думки про дворянство.

→ Боруля вирішує спалити всі документи й дає дозвіл на одруження Миколи з Марисею.

Характеристика основних персонажів

Мартин Боруля

Мартин Боруля не трусить за кожен копійку, не знущується з бідніших за себе, але він, як і мольєрівський герой Журден, у своєму прагненні офіційно стати дворянином, по суті, втрачає здоровий глузд.

Яка ж мотивація такої поведінки Борулі? Вона на поверхні, її Мартин не приховує: захист людської гідності як своєї, так і своїх дітей, прагнення оберегти їх від тяжкої («чорної») селянської праці, від «давньої залежності і бідності». Боруля марить тим, щоб хоч його онуки «були дворяне, не хлопи, що не всякий на них крикне: бидло! теля!».

І сам він зятято відстоює свою гідність: намагається будь-що домогтися покарання для свого кривдника дворянина Красовського.

Сповненими іронії, а іноді й сарказму, є сцени, у яких Боруля намагається завести в своєму домі «дворянські порядки». Комічний ефект тут досягається завдяки різкій невідповідності між давно усталеним способом життя селянина- хлібороба й омріяною панською шляхетністю.

Так, Мартин Боруля:

- наказує і собі, і членам родини довго спати, хоча від сну йому нудно, та й боки болять;
- планує розвести собак та їздити на полювання;
- хоче віддати доньку Марисю за «благородного», який потім через кумедне непорозуміння тікає від неї;
- намагається прилаштувати сина на «благородну» чиновницьку посаду, проте Степана звільняють;

• прагне офіційно оформити своє «шляхетне» походження, але з'ясується, що в документи закралася фатальна для нашого героя помилка (запис зроблено на прізвище Беруля, а не Боруля).

Усі починання Борулі, спрямовані на досягнення примарного щастя, завершуються поразкою. Інакше й бути не могло, адже для Борулі дворянство — це те, чим можна зовні прикрити своє мужицьке походження, йому не доступні поняття «духовність», «культура», «освіченість», «шляхетність», «етика».

Автор саркастично висвітлює це протиріччя в епізоді, де Мартин наказує дружині Палажці навчитися, як подавати чай і каву «благородному» гостю: «Ну, годі! Сідай, душко! Омелько привезе самуварь, чаю, сахарю і кофію. Чай я пив і знаю, як його настановлять, то сам тобі розкажу; а кофію не знаю, як роблять. Піди ти зараз до Сидоровички — вона зна — і повчися в неї. І розпитай гарненько, як його роблять і коли його подають: чи до борщу, чи на ніч?»

Яскравим є також епізод, у якому Боруля намагається зруйнувати добрі народні звичаї:

«М а р и с я. Тату, Степане, ідіть: мати кличуть!

М а р т и н. Марисю, скільки раз я вже тобі приказував, не кажи так по-мужичи: мамо, тато. А ти все по-своєму. Ти цими словами, мов батогом., по уху мене хльоскаєш.

М а р и с я. Ну, а як же? Я забуваю.

М а р т и н. Он як Степан каже: папінька, мамінька.

С т е п а н. Або: папаша, мамаша.

М а р т и н. Чули: папаша, мамаша, треба так казати, як дворянські діти кажуть.

М а р и с я. Я так і не вимовлю.

М а р т и н. Привчайся: ти на такій лінії».

Головний герой не позбавлений позитивних характеристик, він чесний, працьовитий, проте і наївний, бо орієнтується на дворян Сидоровичів, не усвідомлюючи, що переймає лише зовнішні атрибути життя представників вищого класу.

Мартин у своїй поведінці керується прагненням відстояти свою людську гідність, оберегти дітей від важкої селянської праці та бідності. Він не хоче, щоб його і дітей називали «бидлом», тому такою розпачливою є репліка героя в останній дії твору: «Нещасний хлоп Мартин Боруля!.. Тепер ти бидло! Бидло! А Степан — теля!».

«Я – не бидло і син мій – не теля!»

«Чина, дворянство треба любить, а другої любові нема на світі!..»

«Дивись, як люде, так і ти. Та чоботи чисть раз у раз, щоб блищали, як у засідателя; одежа – перве діло»

«Краще білий хліб, ніж чорний, краще пан, ніж хам!»

«Бог дасть, дочку пристрою, тоді зажи-ву настоящим дворянином: собак розведу, буду на охоту їздить, у карти грать»

«Ти, сину, не дружи з нерівнею, краще з вищими, ніж з нижчими»

«Сказано у бумазі, що не так хвामилія стоїть: у нових бумагах – Боруля, а у старих – Беруля!..»

«Все згоріло, і мов стара моя душа на тім огні згоріла!.. Чую, як мені легко робиться, наче нова душа сюди ввійшла, а стара, дворянська, попелом стала».

Марися

Дочка Мартина Марися — найбільш стійка до змін, бо має міцну моральну основу. Вона намагається зберегти своє щастя, а панське життя, яким марить батько, їй ні до чого: «Нащо ж дворянство нам здалося, коли воно горе приносить?.. Краще жити на світі щасливим мужиком, ніж нещасним паном – це всяке знає» (слова Марисі до матері).

Справді, Мартин Боруля раніше виховував своїх дітей у дусі здорової народної моралі, про що свідчать Марисині слова: «Перше батько казали, що всякий чоловік на світі живе затим, щоб робить, і що тільки той має право їсти, хто їжу заробляє».

Степан

Повною протилежністю Марисі виступає її брат Степан: він прагне добутися чиновницької посади не стільки якимись інтелектуальними зусиллями, роботою над собою, щоденною старанною працею, скільки обманом, хитрістю — себто так, як у чиновницькому колі й було заведено.

І батько навчає, як вижити в цій прогнилій системі: «Ну, тепер з Богом! (Встає). Прощай. (Цілує Степана). Слухай старших, виписуй почерка, завчай бумагаи напам'ять, трись, трись меж людьми — і з тебе будуть люде!»

Дещо сумна картина, у якій батько радить синові порвати з другом дитинства Миколою, бо він тепер, як Борулі здається, уже нерівня їхньому роду: «Ти, сину, не дружи з нерівнею, краще з вищими, ніж з нижчими. Яка тобі компанія Микола? Мужик — одно слово, а ти на такій лінії, трешся між людьми іншого коліна. глянь на себе і глянь на Миколу. То таки мужик репаній, а ти канцелярист!»

«Напам'ять заучую. Мені Антон Спиридоновч совітують виучувать бумагаи напам'ять. Він тоже виучував, а тепер столоначальником по уголовній часті»

«Столоначальником буду, а потім, може, й секретарем, чин дадут, женюся на багатій»

«І в дворянстві одказали, і земський суд скасували, і я остався за штатом»

Гервасій Гуляницький та його син Микола

Як позитивних персонажів показано заможного шляхтича Гервасія Гуляницького та його сина Миколу.

Микола виявляє наполегливість у відстоюванні свого права на життя з коханою дівчиною (Марисею). В цьому йому допомагає батько, який постає уособленням традиційної народної моралі та мудрості.

Так, Гервасій допомагає товаришеві, Мартину Борулі, усвідомити згубність ідей про вищість дворян над простими мужиками та повернутися до нормального життя відповідно до українських народних звичаїв.

Трандалєв

Яскравий негативний персонаж твору, повірений Трандалєв, — це спритний аферист, хабарник, що постійно наживається на маніпуляціях із документами та обдурюванні клієнтів: «Нарешті: чи

виграв, чи програв, а грошики дай! Живи – не тужи! Все одно, що лікар: чи вилічив, чи залічив, – плати» (Трандалев про себе).

Він – уособлення виродження, деградації корумпованого суспільства.

«Чи виграв, чи програв, а грошики дай! Живи – не тужи! Все одно що лікар: чи вилічив, чи залічив – плати!»

«Був і писарем в пітейній конторі, був обер-об'їждчиком, був прикашиком по економіях, держав биржу в городі, служив у маклера – скрізь важкої»

Націєвський

В негативному ключі зображено й реєстратора з ратуші (чиновника) Націєвського: самозакоханий, проте жалюгідний за своїми моральними рисами панок із вдачею боягуза. Як тільки Націєвський запідозрив, що дівчина, з якою його хоче одружити Мартин Боруля, вагітна від іншого, він без вагань тікає.

Націєвський думає, що завжди може сподобатися будь-якій дівчині, проте його кумедна мова та невдалі спроби залицяння викликають лише огиду.

Джерела

Авраменко О., Пахаренко В. Українська література (рівень стандарту): підруч. для 10 кл. закл. загальн. серед. освіти. — К. : Грамота, 2018.

Борзенко О. І., Лобусова О.В. Українська література (профільний рівень) : підруч. для 10 класу закл. заг. серед. освіти. — Харків : Вид-во «Ранок», 2018.

Вікіпедія. [Іван Карпенко-Карий](#)

Вікіпедія. [Мартин Боруля](#)

Зінченко Ж.В. Паспорт літературного періоду. 10 клас. – Полтава, 2018.

Коваленко Л. Т., Бернадська Н.І. Українська література (рівень стандарту) : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. — К. : УОВЦ «Оріон», 2018

Парашич В. В. Українська література. 10 клас. Академічний рівень. Плани-конспекти уроків для шкіл з українською мовою навчання.— Х.: Вид-во «Ранок», 2010

Слоньовська О. В. Мафтин Н. В., Вівчарик Н. М. Українська література (профільний рівень) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. – Київ : Літера ЛТД, 2018.

Усі уроки української літератури в 10 класі. Академічний та рівень стандарту / О. П. Ващенко, С. М. Головатюк, Г. Д. Корнух, Л. В. Манян, В. Г. Сухенко, Н. І. Счастливцева / Упоряд. О. М. Чхайло — Х. : Вид. група «Основа», 2010.

Фасоля А. М., Яценко Т. О., Уліщенко В. В., Бійчук Г. Л., Тименко В. М.. Українська література. Рівень стандарту : підруч. для 10 кл. закладів загальної середньої освіти. — Київ : Педагогічна думка, 2018.